

RAQAMLI IQTISODIYOTDA XALQARO SOLIQQA TORTISH

Artikov Ne’matulla Abdusalamovich

*iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (RhD)
solliqlar va solliqqa tortish
kafedrasi dotsenti
Toshkent moliya instituti
E-mail: negart@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-7652-341X*

Annotatsiya

Raqmlashtirish iqtisodiyotga jadallik bilan kirib kelayotgan bir vaqtda xalqaro soliqqa tortishni tadqiq qilish o'ta dolzarb masala. Mamlakatlar o'rtasda o'zaro tovar aylanishining tobora ortib borishi va ishlab chiqarishning kuchayishi sharoitida soliqqa tortishning xalqaro tamoyillarini o'rganish yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada xalqaro soliqqa tortish tamoyillari va maqsadlari o'rtasidagi munosabatlardan kelib chiqadigan muammolar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro soliqqa tortish maqsadlari, xalqaro soliqqa tortish tamoyillari, soliq huquqi, raqamli iqtisodiyot, raqamli xizmatlarni soliqqa tortish, kelishuv, ikki tomonlama soliqqa tortish.

МЕЖДУНАРОДНОЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Артиков Нематулла Абдусаламович

*доктор философии (RhD) по
экономическим наукам
доцент кафедры налогов
и налогообложения
Ташкентский финансовый
институт
E-mail: negart@rambler.ru
ORCID: 0000-0002-7652-341X*

В период, когда цифровизация стремительно входит в экономику, международные принципы налогообложения приобретают еще большее значение. Увеличение товарооборота между странами и повышение

мобильности производства требуют исследования вопросов международного налогообложения в условиях цифровизации. В статье исследуются проблемы, возникающие из соотношения принципов и целей международного налогообложения.

Ключевые слова: международное налогообложение, цели международного налогообложения, принципы международного налогообложения, налоговое право, цифровая экономика, налогообложение цифровых услуг, соглашение, двойное налогообложение.

INTERNATIONAL TAXATION IN THE DIGITAL ECONOMY

Artikov Nematulla Abdusalamovich

*Doctor of Philosophy (RhD)
economic sciences*

*Associate Professor of the
Department of Taxes
and taxation*

Tashkent Institute of Finance

E-mail: negart@rambler.ru

ORCID: 0000-0002-7652-341X

Abstract

At a time when digitalization is rapidly entering the economy, international tax principles become even more important. Increasing trade turnover between countries and increasing mobility of production require research into international taxation issues in the context of digitalization. The article examines the problems arising from the relationship between the principles and goals of international taxation.

Keywords: international taxation, objectives of international taxation, principles of international taxation, tax law, digital economy, taxation of digital services, treaty, double taxation.

Kirish

Globalashuv jarayoni kengayib borishi ta'sirida ishlab chiqarish jarayonlari jadallashib bormoqda, davlatlar o'rtasidagi moliyaviy-iqtisidiy munosabatlar kengaymoqda, buning natijasida qonunchilikning soliq munosabatlarini tartiblashdagi ahamiyati o'z dolzarbligini ko'rsatmoqda. Shuningdek xalqaro miqyosda amal qiladigan soliq huquqi bilan bog'liq muammolar ham yuzaga chiqib boshladi.

Barcha davlatlar o'z manfaatlariga mos keladigan soliq tizimini yaratish huquqiga ega bo'lganliklari natijasida, ular turli tamoyillarga asoslangan soliq rejimlarini amaliyotda qo'llab kelishadi. Jismoniy shaxslar bir nechta davlatlar bilan iqtisodiy va huquqiy munosabatlarga ega bo'lsa, bu holat turli davlatlar soliq organlarining o'zaro nizosiga olib kelish ehtimoli yuqori darajada bo'lishi mumkin. Hatto bir xil soliqqa tortish tamoyiliga asoslangan soliqqa tortishni amalga oshiradigan mamlakatlar ba'zan tushunchalarni turlicha talqin qilish oqibatida soliq to'lovchining turli soliq vaziyatlariga olib kelishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqqa tortish muammolari xoriji va mamlakat olimlari tomonidan keng o'rganilmoqda. Shu bilan birga bu sohaning ko'lami tadqiqotlarni yanada kengroq olib borishni taqoza etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2020 yil 28 apreldagi PQ-4699-son Qarorida belgilaganidek, “2023-yilga kelib raqamli iqtisodiyotning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushini 2 baravarga ko'paytirishni nazarda tutgan holda, shu jumladan, ishlab chiqarishni boshqarishda axborot tizimlari kompleksini joriy qilish, moliyaviy-xo'jalik faoliyatda hisobot yuritishda dasturiy mahsulotlardan keng foydalanish, shuningdek, texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish orqali uni jadal shakllantirish” [1] bugungi kunda muvafaqiyatli amalga oshirilmoqda. Mazkur Qaror bevosita raqamli iqtisodiyotda xalqaro soliqqa tortish masalasi bilan ham bog'liqdir.

Raqamli iqtisodiyotda xalqaro soliqqa tortish bilan bog'liq muammolar bir talay mamlakat va xorijiy olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Rossiyalik olim K.A. Ponomarevaning fikricha, “Iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi korxonalar raqamlashtirish jarayonlarida tobora ko'proq ishtirok etayotganligi sababli korxonalar qanday soliqqa tortilishi kerakligi va bu soliq yurisdiksiyalar o'rtasida qanday taqsimlanishi asosiy muammoga aylanadi. Davlatlar muammoning, shubhasiz, umumiy yechimini izlashlari kerak: global xalqaro soliq qoidalaridagi har qanday fundamental o'zgarishlar soliq kelishmovchiliklari va nizolarni uchun konsensusga asoslanishi kerak” [2].

I. I. Kucherov bu masalaga kuyidagacha qaraydi: "... raqamli soliq deb ataladigan soliqni o'rnatish zarurligi bilan bog'liq muammo o'z yechimini qutmoqda. Bunda biz elektron shaklda xizmatlar ko'rsatishdan olingan daromadlar bilan bog'liq to'lash majburiyati bo'lgan maxsus fiskal yig'imni nazarda tutamiz. Hozirgi vaqtda dunyo mamlakatlarida bu masala bo'yicha yagona yondashuvlar

mavjudligi haqida gapirish joiz emas” [3].

N.O. Starkovaning fikricha, hozirgi vaqtda Rossiyaning “... elektron tijorat soliq qonunchiligi umumiy tamoyillarga asoslanadi va ushbu turdagi faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydi. Ushbu sohada soliqlarni undirishda umumiy yondashuvlardan foydalanish muqarrar ravishda mablag'larni soliqqa tortishdan olib qo'yishga olib keladi, soliq solinadigan baza ko'rsatkichlarini pasaytirib ko'rsatishga yaratadi va byudjet taqchilligiga olib keladi [4]. Iimiy manbalardan ko'rinib turibdiki, boshqa mamkarnatlarda ham raqamli iqtisodiyot sharoutida soliqqa tortish muammolari dolzarb bo'lib, o'z yechimni kutmoqda.

Tahlil va natijalar

Raqamli iqtisodiyot sharoitida davlatlar o'zlarining soliqqa tortish vakolatlari doirasini universallik va hududiylik tamoyillariga asoslanib shakllantiradi. Davlatlarning daromad va boyluk elementlarini soliqqa tortishda foydalanadigan bosh tamoyillari asosan resurs va yashash tamoyili ko'rinishida bo'ladi. Soliqqa tortishda qo'llaniladigan tamoyillar tovar va xizmatlar ishlab chiqarilgan mamlakat va borishi belgilangan mamlakat tamoyillariga ko'ra aniqlanadi.

Davlatlar o'rtasida yuzaga keladigan ikki tomonlama soliqqa tortish muammosi, ushbu tamoyillarning turlicha talqin qilinishi yoki daromad ta'riflaridagi farqliliklar tufayli yuzaga kelishi mumkin. Garchi bu davlatlar bir xil soliqqa tortish tamoyillarini qo'llab kelayotgan bo'lsalar ham, mamlakatlarning turli soliqqa tortish tamoyillariga asoslanganligi bu muammoni keltirib chiqarishi ehtimoli mavjud. Ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish maqsadida, ayniqsa, transmilliy kompaniyalarni soliqqa tortishda chegirma va ozod qilish usullari qo'llaniladi. Xalqaro soliqqa tortishning maqsadi milliy farovonlikni maksimal darajada oshirish, soliq adolati va soliq yukini teng taqsimlash, xolislik va ishlab chiqarishda samaradorlikni ta'minlashdan iborat. Ba'zan soliqqa tortish borasidagi xalqaro amaliyotda betaraflikdan ham foydalaniladi. Xalqaro soliqqa tortish ma'nosidagi betaraflik tushunchasi kapital eksporti betarafligi va kapital importining betarafligi sifatida ikkiga bo'lib tahlil qilinadi.

Xalqaro soliqqa tortish tamoyillari va maqsadlari bir-biriga mos kelishi yoki, aksincha, qarama qarshi bo'lib qolishi mumkin. Zamonaviy talqinlarda “globallashuv” tushunchasi tovarlar va xizmatlar, ishlab chiqarish vositalari, moliyaviy tizimlar, raqobat, kompaniyalar, texnologiya va sanoat bozorlarining ortib borayotgan xalqarolashuvi sifatida ta'riflanadi. Globallashuv jarayonida moliyaviy fondlar erkin harakatlanishi tabiiy holat hisoblanadi va ochiq bozor operatsiyalariga urg'u beriladi. Bu jarayonda ishlab chiqarish omillarining, ayniqsa

kapital va texnologiyalarning xalqaro harakatchanligi alohida ajralib turadi.

Globallashuv jarayoni bilan birgalikda ishlab chiqarish harakatchanligining oshishi ularning soliq stavkalariga nisbatan sezgirligini ham oshiradi. Bu holat ishlab chiqarish hosilalariga soliq solishni va shunga mos ravishda soliqqa tortish maqsadlariga erishishni ham qiyinlashtirmoqda.

An'anaviy qarashlarga ko'ra, ideal soliq tizimi sodda, neytral va adolatli bo'lishi kerak. Xalqaro soliqqa tortish kontekstida bu tamoyillar qatorida tenglik tamoyili xalqlarning bir-biri bilan va soliq to'lovchilar o'rtasidagi tengligini, xolislik tamoyili kapital eksporti va importining betarafligini, soddalik tamoyili esa soliq qonunchiligini tushunarli va qo'llanilishi mumkin ekanligini ko'rsatadi. Globallashuv jarayoni bilan birga har bir davlatning milliy soliq tizimlari ham o'zgara boradi.

Ishlab chiqarish omillarining harakatchanligi oshishi bilan soliqqa tortishning qoidalari ham xalqaro ahamiyatga ega bo'ldi. Bu masalada xalqaro soliqqa tortish qoidalari asosan uch guruhga bo'linadi. Bu qoidalar:

- norezidentlarga nisbatan milliy qoidalar;
- odatda rezidentlarning chet eldagi daromadlari bilan bog'liq milliy qoidalar;
- yakunlovchi qo'shimcha qoidalar (butunlay milliy bo'lmagan va xalqaro shartnomalarga asoslanadi).

Umuman olganda, davlatlar o'rtasidagi savdo munosabatlarining darajasi soliq huquqidan kelib chiqadigan munosabatlarning mazmunini ham tashkil qiladi. Tijorat munosabatlarining kuchayishi bilan soliq qonunchiligidan kelib chiqadigan muammolar ham yetakchi o'ringa chiqq boradi. Shunday qilib, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqqa tortishning xalqaro tamoyillari masalasi ham katta ahamiyatga ega bo'ladi.

“Xalqaro soliqqa tortish” tushunchasini esa transchegaraviy operatsiyalarni soliqqa tortish sifatida yanada kengroq tarzda ta'riflash ham mumkin. Bugungi kunda xalqaro soliqqa tortish OECD va Birlashgan Millatlar Tashkiloti kabi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan turli xil milliy soliq siyosatiga tegishli ko'rsatmalari, ikki tomonlama soliq shartnomalari, namunaviy soliq shartnomalari kabi bir qancha qo'llanmalarining jamlanmasidan iborat.

Iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarning soliq tizimlari va soliqqa tortish bilan bog'liq asosiy tamoyillari 20 asr boshlarida, dunyo iqtisodiyotining hozirgiga nisbatan mustaqil va yopiq bo'lgan davrda shakllandi. Birinchi jahon urushigacha bo'lgan davrda rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan daromad solig'i boshqa davlatlarda qo'llanilmagani va ko'plab kompaniyalarning operatsiyalari

cheklanganligi bilan ajralib turadi. Bu davrda xalqaro savdo va investitsiyalar cheklangan va bir biriga zid bo'lgan qoidalarni o'z ichiga olganini kuzatish mumkin. Hozirgi globallashuv sharoitida transchegaraviy savdo va investitsiyalar ortib borayotganligi sababli ushbu operatsiyalar oqibatida kelib chiqadigan ikki tomonlama soliqqa tortilishning oldini olish maqsadida mamlakatlar o'zaro soliq shartnomalarini tuzayotgani kuzatilmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida xalqaro soliqqa tortish va xalqaro huquq o'rtasidagi munosabatlarga nazar tashlaydigan bo'lsak, xalqaro soliqqa tortish "xalqaro huquq" tushunchasining kichik tarkibiy qismi sifatida qabul qilinganligi ko'rinadi. Bu fikr ayniqsa ikki tomonlama soliqqa tortish bo'yicha shartnomalar bilan ko'proq bog'liqlik kasb etmoqda. Biroq bu xalqaro soliq huquqi doirasini to'liq belgilab bermaydi. Xalqaro soliq rejimi – bu xalqaro kapital va savdo oqimlari bilan bog'liq tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, soliq organlari va transmilliy kompaniyalar, jo'natuvchi va qabul qiluvchi davlat o'rtasidagi soliq nizolarini hal qilish, shuningdek transmilliy kompaniyalar va milliy davlatlar o'rtasida yuzaga keladigan maqbul bo'lmagan xatti-harakatlarni ishlab chiqilgan qoidalar orqali kamaytirish uchun foydalaniladigan tizim sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xalqaro huquqda umume'tirof etilgan nuqtai nazar shundan iboratki, unga ko'ra mamlakatlar o'zlarining soliqqa tortish darajasini belgilashda erkin hisoblanadilar, biroq bu fikr boshqa mamlakatlar yurisdiksiyasi doirasida soliqqa tortish bilan bog'liq sanksiyalarni qo'llash imkoniyati to'g'risidagi nizomni o'z ichiga olmaydi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, mamlakatlarning soliq vakolatlari boshqa davlatga oid bo'lgan soliqqa tortish ob'ekti bo'yicha belgilanadigan soliqlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin emas. Shu sababli mamlakatlarning soliq qonunchiligi, soliqqa tortiladigan shaxs bilan soliq solinadigan sub'ektga tegishli mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlar bilan chegaralanadi.

Xulosa

Xulosa o'rnida qayd qilish mumkinki, raqamli iqtisodiyot sharoitida shakllanadigan daromadni soliqqa tortishda, davlatlarning soliqqa tortish vakolatlari doirasi va chegarasini aniqlash muhim ahamiyatga ega, deb o'ylaymiz.

Soliq solish vakolatlaridan foydalanadigan davlatlar o'zlarining daromad solig'i tizimlarini turli tamoyillarga ko'ra asoslashlari mumkin va bu tamoyillardan qaysi biri tanlanishi mamlakatlar manfaatlariga qarab farq qilishi tabiiy bir holat hisoblanadi.

Yuqorida aytib o'tilganlardan kelib chiqib, quyidagilarni, yani:

raqamli iqtisodiyot sharoitida jismoniy shaxslar bir nechta davlatlar bilan iqtisodiy va huquqiy munosabatlarga ega bo'lsa, bu farq turli davlatlar soliq organlari o'rtasida nizo chiqishiga olib kelishining oldini olish choralari ko'rish zarur;

bir xil soliqqa tortish tamoyiliga asoslangan soliqqa tortishni amalga oshiradigan mamlakatlar o'rtasida tushunchalarni turlicha talqin qilinishi natijasida bir xil soliq to'lovchining turli xil soliq rejimlariga va yurisdiksiyalariga duch kelishlariga sabab bo'luvchi holatlarni chuqur tahlil qilish talab etiladi;

O'zbekiston va hamkor davlatlar o'rtasidagi ikki tomonlama shartnomalarga o'zgartirishlar kiritish;

davlatning fiskal manfaatlariga rioya etilishini ta'minlash zarur .

Davlatlarning soliqqa tortish vakolatlari doirasini ma'lum tamoyillariga asoslanib, to'g'ri shakllantirishi va xalqaro soliqqa tortish borasida kamroq muammolarga duch kelishiga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2020 yil 28 apreldagi PQ-4699-son Qarori. – <https://lex.uz/docs/4800657>

2. Пономарева К.А. Налогообложение цифровых услуг в контексте международных налоговых соглашений. Актуальные проблемы российского права. 2022;17(8):20-31.–<https://doi.org/10.17803/1994-1471.2022.141.8.020-03>

3. Кучеров И. И. Актуальные вопросы налогово-правового регулирования сферы цифровой экономики. – <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosy-nalogovo-pravovogo-regulirovaniya-sfery-tsifrovoy-ekonomiki>

4. Старкова Н.О. Особенности налогового регулирования электронной коммерции в РФ // Вестник НГИЭИ. 2017. № 9.

5. Devereux M. P., Vella J. Debate: Implications of Digitalization for International Corporate Tax Reform // Intertax. – 20 18. – Vol. 46, Iss. 6/7. – P. 550-559.

6. Смирнова Е.Е. Оценка эффективности деятельности налоговых органов в условиях цифровой экономики // Экономика. Налоги. Право. 2018. № 2.